

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

SELÇUK

YIL : 2

SAYI : 1

ARALIK — 1986

SELÇUKLULAR VE ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ MESELESİ

Prof. Dr. Mehmet Altay KÖYMEN (*)

«Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi» konusunda ki yazıma Atatürk'ün bir vecizesi ile başlayacağım. Bu büyük devlet adamı bir defasında «Türk, övün, çalış güven» demişti. Bu vecize şu şekilde yorumlanabilir: «Türk, parlak bir tarih ve medeniyetin vardır. Bununla övünebilirsin. Bu tarih ve medeniyete lâyık olmak için çok çalışmalısın. Çalıştıktan sonra da geleceğe güvenle bakabilirsin.» yani Selçuklular devrinde olduğu gibi bugün de, -Atatürk'ün Türk milletine hedef olarak gösterdiği- çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkabilirsin.

Gerçekten, Atatürk Türk tarihine son derece önem vermiştir: Türk milletinin desteğiyle memleketi kurtarıp, Cumhuriyeti kurduktan sonra, hayatının son 10 yılını Türk tarih ve medeniyeti ile bizzat araştırmaya vermişti.

Bununla beraber, konumuz olan Selçuklu devri araştırmaları hâlâ özlenen seviyede olmaktan uzaktır. Bu hususta bir fikir vermek üzere, Prof. Şerif BAŞLÂV'ın bir sözünü aktaracağım: Atatürk'ün kurduğu Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin ilk mezunlarından olup, öğrenimini Macaristan'da tamamlayan Prof. Şerif BAŞLÂV, bir defasında, «Macarların elinde Kâşgarlı Mahmud'un yazdığı Divânü Lügâti't-Türk gibi bir kaynak eseri olsa, yüzlerce Macar ilim adamı bu eseri incelemekle meşgul olurdu» demişti. Bilindiği gibi, Türk asıllı Macarlar küçük vatanlarının tarihini araştırırlarken, Türk tarihinin aydınlatılmasında da büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Kâşgarlı Mahmud'un eseri için durum böyle olunca, türlü bakımlardan son derece önemli olan Selçuklu devri Türk Tarihi ve medeniyeti ile kaç araştırmacının meşgul olması gerektiği kendiliğinden

(*) Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi

den anlaşılır. Halbuki, bugün doğrudan doğruya Selçuklu devri ile uğraşan Türk araştırmacılarının sayısı yarım düzineyi geçmez (1). Bu ihmâl bugüne mahsus değildir. Araştırmacılar, son derece geniş Türk tarihinin herhangi safhasını araştırmak için, birkaç istisna ile, ilişki halinde bulundukları milletlerin kaynaklarına başvurmak zorundadırlar.

Nitekim, yerine geçtiğimiz Bizans devri tarihi ile bütün dünya ilim adamları meşgul olmakta ve ölmüş Bizans İmparatorluğu'nu âdeta kâğıt üzerinde diriltmektedirler. Halbuki, tarihin milletlerin hayatlarında oynadığı rol malumdur. Fuad Köprülü hocamızın derslerinde sık sık tekrar ettiği gibi, XIX. yüzyıla tarih asrı adı verilmiştir. Bizce, tarih maziden zamanımıza ve gelecek zamana tutulmuş bir projektördür. Onun aydınlığı olmadan, hiçbir şey yapılamaz. Atatürk'ün Türk tarihine verdiği önem sebepsiz değildir.

Türk tarih ve medeniyetine hayran olan ilim adamlarından biri de bizi yetiştiren Prof. Dr. M. Fuad KÖPRÜLÜ idi. Derslerinde bu hayranlığını daima dile getirirdi: «Türkiye Tarihi» adlı küçük, fakat değerli kitabında, Türk tarihi için «muhayyirü'l-ukuul» (akıllara hayret veren) ibaresini kullanmıştır (2).

Bu kısa girişten sonra, akla gelen ilk soru, neden bu kadar geniş bir konuyu seçtiğimidir. Bunun birinci sebebi, ikisi (Prof. Osman TURAN ve Prof. İbrahim KAFESOĞLU) aramızdan ayrılmış olan Selçuklu devri Türk tarihçilerinin ana meselelerde bile kendi aralarında anlaşamamalarıdır. Halbuki, Selçuklu tarihçileri kendi aralarında fikir birliğine vardıktan sonra, anlaştıkları noktalar bütün tarihçiler ve aydınlar tarafından benimsenmelidir. Buna dair bir misâl verelim. Prof. İbrahim KAFESOĞLU, «bir Türk-İslâm cemiyetinin yaratılma»sından söz etmiştir (3). İlk bakışta çekici görünen bu rüş, gazetelerde köşe yazarları tarafından hemen benimsenmiştir (Türk-İslâm sentezi!). Gerçek şudur: Türkler, uzun tarihleri boyunca

(1) Prof. Osman TURAN ile Prof. İbrahim KAFESOĞLU'nun vefatlarından sonra meydana gelen boşluk sürüp gitmektedir. Yerlerinin daha uzun süre soldurulamayacağı anlaşılıyor. Selçuklu devri Türk tarihi ile uğraşanlar hakkında bir fikir edinmek için bk. Prof. İbrahim KAFESOĞLU, Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği, Cumhuriyetin 50. yılına Armağan, İstanbul, 1973, s. 83-92. Ayrıca bk. M. STROHMEIER'in aşağıda söz konusu edilecek olan eseri.

(2) İstanbul, 1922. Bu eser, Atatürk tarafından son derece takdirle karşılanmış ve müellifi hareretle tebrik edilmişti.

(3) Prof. İbrahim KAFESOĞLU, Türk Milli Kültürü, Ankara, 1977, s. 298

ca birçok medeniyet çevrelerine olduğu gibi, İslâm medeniyeti çevresine de girmişler, İslâm dünyasının büyük bir kısmına 1000 yıldan fazla hâkim olmuşlardır. XVII. asırdan itibaren türlü amillerin tesiriyle, medenî ve siyasi üstünlük yeniden Doğu'dan Batı'ya geçmiştir. XX. asırda Batı Avrupa medeniyeti dünyayı kaplamıştır. Atatürk, Türkiye'yi İslâm medeniyeti çevresinden çıkararak Batı medeniyeti çevresine sokmuştur. Öte yandan, yine Atatürk, Türkler'in daha önce Kuzey yolu ile Avrupa medeniyeti çevresine giren Türkler gibi, erimelerini önlemek üzere, Türk kültürünü koruyacak tedbirleri almıştı. Onun göçüşünden sonra, bu tedbirlere gereği kadar önem verilmemişse, çâre İslâm medeniyetine geri dönmek değildir. Çâre, o tedbirleri işletmektir. Zira, Ziya GÖKALP'in dediği gibi, kültür «millî»; medeniyet ise, «beynelmilel»dir. Meselâ, hepsi de Batı medeniyeti içinde bulunan İngilizler'in, Almanlar'ın, Fransızlar'ın v.b. kendilerine mahsus kültürleri vardır. İslâm medeniyeti içinde iken biz Türkler'in de arab ve acem'den farklı kendimize mahsus kültürümüz vardı. Buna rağmen, eskiden Türk sanatı ya Arab'a, ya da Acem'e mal edilirdi. Şimdi başta rahmetli dostum Ord. Prof. Suud Kemal Yetkin olmak üzere, Türk sanat tarihçilerinin gayrelteriyle, müstakil bir Türk sanatının varlığını bütün dünya kabul etmiştir. Ama, tarihimize gelince, dünyaca meşhur Cambridge, tarih serisinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İran tarihi serisi içinde (4); Anadolu Selçukluları tarihi ise, İslâm tarihi serisinde ele alınmıştır (5).

Türk tarihi araştırmacıları, Prof. Osman TURAN ve Prof. İbrahim KAFESOĞLU müstesna, İslâm tarih ve medeniyetinden ayrı bir Türk tarih ve medeniyetinin varlığını ortaya koymaya bütün güçleri ile çalışmaktadırlar.

Böyle geniş bir konuyu seçmemizin ikinci sebebi, Dr. M. STROHMEIER adlı bir Alman tarihçisinin yazdığı, «Selçuklu tarihi ve Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği; Modern Türk Tarihçilerinin Vardıkları neticeiere göre Selçuklular» adlı kitaptır (6). Bilindiği gibi, bir konuda yeterli araştırma yapılmıca, bâzen bir ilim adamı çıkar varılan neticeleri belirtir, değerlendirir; varsa, noksanlarını tamamlar. Bu

(4) The Cambridge History of Iran, vol. 5: The Saljuq and Mongol Periods, ed. by A. Boyle, Cambridge, 1968.

(5) The Cambridge History of Islam, vol. 1. Anatolia in the Period of the Seljuks and the Beyliks, s. 231-262.

(6) Dr. M. STROHMEIER, Seldschukische Geschichte und türkische Geschichtswissenschaft. Die seldschuken im Urteil moderner türkischer Historiker Berlin, 1984.

çeşit çalışmalar, ilmi faaliyetleri daha da kolaylaştırır. Çünkü aynı konu üzerinde araştırmalara devam edecek bir ilim adamı, bu değerlendirmeyi hareket noktası olarak alır; vakitten ve emekten tasarruf eder. İşte bu düşüncelerle bu Alman'ın kitabını yazımın konusu yapacaktım. Fakat, kitabı getirtip okuyunca, ele almaya değmediğini gördüm. Başlıca Fuad KÖPRÜLÜ, Mükrimin Halil Yİ-NANÇ, Mehmet Altay KÖYMEN, Osman TURAN ve İbrahim KA-FESOĞLU üzerinde duran Alman tarihçisi bilhassa son üç tarihçinin Selçuklu devri Türk tarihi ile ilgili eserlerini değerlendirecek yerde, günlük olaylara dair yazdıkları yazıları ele almakta, bunlardan sadece Prof. Dr. Mehmet Altay KÖYMEN'i Atatürkçü olarak kabul etmektedir. Atatürk'ün «sınıfsız toplum yapısı» ilkesine uygun olarak, Oğuzlar'ın sınıfsız toplum yapısına sâhip oldukları yolundaki KÖY-MEN'in görüşünü uzun uzun tesbit etmekte, aklınca çelişkiler yakalamaktadır. Dr. M. STROHMEIER kitabının başka bir yerinde aynen şöyle demektedir. «KÖYMEN, Atatürk'ün «Halkçılık» ilkesine tarihi bir temel hazırlamak istiyor» (7).

Alman tarihçi, yerli ve yabancı belli bir temâyülün (Sol'un) temsilcilerine dayanarak, KÖYMEN'i tenkit ediyor, Türk tarihçiliğini bu temâyüle göre değerlendiriyor (8).

Alman tarihçisinin bu eserinin Selçuklular bakımından ele alınacak ilmi hüviyete sâhip olmadığını görünce, yeni bir konu seçmemiz gerekiyordu. Meselâ, Büyük Selçuklu İmparatorluğu için kabataslak şöyle bir plân ortaya konabilir.

İmparatorluğun,

- 1 — Hukukî ve siyasi yapısı,
- 2 — Etnik yapısı,
- 3 — İdare Felsefesi veya sistemi,
- 4 — Kültür siyaseti
- 5 — Sosyal siyaseti
- 6 — Ekonomik politikası
- 7 — Dini siyaseti; nihayet
- 8 — Tarihteki rolü.

Bunlardan hepsini bir yazıya sığdırmak imkânsızdır. Herbiri birkaç araştırma konusu teşkil edecek kadar uzundur. Biz, bu yazımızda bir nevi sonuç mâhiyetinde olan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'

(7) Ad. geç. eser, s. 151.

(8) Ad. geç. eser, s. 149.

nun rolünden söz edeceğiz. Bu konu tartışmalı, aktüel bir konudur; öte yandan son derece önemlidir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Türk tarihi bakımından en başta gelen rollerinden biri anavatan Orta-Asya'dan binlerce kilometre uzaktaki Anadolu'da yeni bir anavatan kurmasıdır.

Hocamız M. Fuad KÖPRÜLÜ'nün çok sevdiği bir deyişle, «geçmişte bir Türk devleti tarih sahnesinden çekilir-çekilmez, birbirinden çok uzak coğrafi sahalarda 3-5 Türk devleti birden kurulurdu.» Türk kıyımı asrı olan XX. asırda, çığ gibi çoğalarak hâlen 54 milyon Türk'ün yaşadığı Anadolu'da sadece Türkiye Cumhuriyeti, Selçuklular'ın kurdukları vatanda bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Bunu iyi idrak etmek gerekir.

Asıl konuya bir soru ile giriyoruz : Anadolu nasıl Türk vatani olmuştur? Bu hususta başlıca üç görüş vardır :

Birinci görüşe göre, bugünkü Türkler, Etiler'in torunlarıdır. Etiler'in Türk soyundan oldukları yolundaki Atatürk'ün tezi, modern tarih ve arkeologlar tarafından kabul edilmediğinden, bu görüşe göre, bugünkü Türkler, Etiler'den dönmedir.

İkinci görüşe göre, Anadolu, yerli Rum halkının Türkleşmesi ve İslamlaşması neticesinde, Türk vatani haline gelmiştir.

Üçüncü görüş ise, şöyledir : Anadolu dışarıdan göçlerle dalga dalga gelen Oğuzlar sayesinde Türk vatani olmuştur (9).

Birinci görüşün savunulacak hiçbir tarafı yoktur. Etiler'den sonra Anadolu'dan silindir gibi geçen, eski Yunan, Roma, İran ve Bizans hâkimiyeti yüzünden Etiler etnik varlıklarını tamamiyle kaybetmişlerdir. Bu görüşü savunanlar arasında Türk ilim adamlarının bulunması son derece hazindir (10).

(9) Bu hususta bir fikir edinmek için meselâ bk. Prof. Osman TURAN, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti; İstanbul, 1939, s. 231 vdd. Prof. Osman TURAN, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s. 37 vdd. Ayrıca bk. Prof. Osman TURAN, L'Islamisation dans la Turquie du Moyenâge, Studia Islamica, X, 1959.

(10) Bu tezin Türkiye'de baş savunucusu Prof. Dr. Ekrem AKURGAL'dır. Yeni Tarih Kurumu'nun kurulması arefesinde verdiği bir konferansta «Hattiler'den, Etiler; Etiler'den de Türkler gelmiştir» demiştir. O'nun Hattiler'in de, Etiler'in de Türk soyundan olmadıklarını bilhassa belirttiği gözönünde tutulacak olursa, bugünkü Türkler «dönme» demektir. Bu görüşün yanlışlığını ortaya koymak için bu satırların yazarı Prof. Mehmet Altay KÖYMEN söz aldı; konuşturulmadı. Dinleyicilerin konuşmacıyı şiddetle alkışladıklarına bakınca, bir kısım aydınların «dönme» olmaktan pek memnun oldukları sonucuna varılabilir.

Netice bakımından birinci görüşle birleştirilebilecek olan ikinci görüşe, yani Rumlar'ın Türkleşmeleri ve İslâmlaşmaları ile Anadolu'nun Türk vatani haline gelişi görüşüne gelince, Oğuzlar Anadolu'yu istilâya başladıkları zaman, burada Bizans İmparatorluğu hâkimiyeti altında başka soydan, başka medeniyetten ve başka dinden insan kitleleri yaşıyorlardı. Ancak, bunların aşağıda açıklanacağı gibi, kitle halinde ve toptan İslâmlaşmaları ve Türkleştikleri asla söylenemez.

Anadolu'nun yerli halkın Türkleşmesi ve İslâmlaşması ile Türk vatani haline geldiği görüşünün son savunucusu, Yunan asıllı Amerikalı ilim adamı Speros VRYONIS'tir. O, «Küçük Asya'da Ortaçağ Helenizminin Çöküşü ve İslâmlaşması Vetiresi» adlı eserinde, bir yandan Türkler'in fetih sırasında yerli halkı asıp kestiklerinden söz ediyor; öte yandan da, aynı yerli halkın İslâmlaştığını, Türkleştğini ileri sürüyor (11).

Selçuklu devri Türk tarihçilerinin savunduğu üçüncü görüşü ele almadan önce, burada bir an durarak, Bizans hâkimiyeti altındaki ülkeleri, Selçuklular'dan önce fethe girişen Arapların istilâsı ile Türk istilâsı aarsındaki farkı kısaca belirtelim :

Arap istilâsı ile Türk istilâsı arasında başlıca iki fark vardır :

1 — Araplar, Bizans'ı Güneydoğu'dan ve Güney'den sıkıştırdılar, sonuç alamadılar. Selçuklular Doğu'dan sıkıştırdılar ve sonuç aldılar.

2 — Araplar, Kuzey Afrika, Endülüs ve Suriye'yi almak suretiyle, tâbiri câizse, Bizans'ın kolunu, kanadını kopardıktan sonra, payitahtı İstanbul'u almak için denizden ve karadan hücumla geçtiler (12). Selçuklular ise, ilk merhalede Bizans İmparatorluğu'nun belkemiğini teşkil eden Anadolu'yu almak amacını güttüler (13), başardılar. Gövdeyi ele geçirmeden, başı koparmaya çalışan Arap siyasetinin yanlışlığı meydandadır.

(11) S. Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh through the Fifteenth Century, Berkeley-London, 1971.

(12) M. Canard, Les expéditions des Arabes contre Constantinople dans l'histoire et dans les légendes, Byzance et les musulmans du Proche Orient, London, 1973, I/5-121.

(13) Anadolu'nun fethine dair fikir edinmek için bk. Mehmet Altay KÖYMEN, Alp Arslan ve Zamanı, Ankara, 1983, I. s. 24-75 (2. baskı). Mehmet Altay KÖYMEN, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, 1982, s. 239-287 (2. baskı). Ayrıca bk. Cl. Cahen, La Première Pénétration Turque en Asie mineure, Byzantion, XIII (1946-48), s. 5-67.

Bizans'a karşı fetih ve istilâ siyasetinden söz açılmış iken bir müşahedemizi kısaca ortaya koyalım :

Bizans İmparatorluğu'nu, Güney-Doğu'dan ve Güney'den, Araplar sıkıştırırken, Batıdan da türlü adlar altında Türk kavimleri sıkıştırıyorlardı. Selçuklular zamanında aynı Bizans İmparatorluğu'nu Doğu'dan da, Batı'dan da sıkıştıranlar, farklı dinlerdeki Türkler idi. Bu, tarihin Bizans aleyhine, Türkler lehine akışının hızlandığını göstermektedir. Osmanlılar zamanında Bizans'ı Doğu'dan da Batı'dan da sıkıştıran aynı devlettir. Osmanlı İmparatorluğu. Tarihin Bizans aleyhine daha da hızlı akışı dikkati çekmektedir. Nitekim, başı da bu imparatorluk tarafından koparılarak, Bizans İmparatorluğu'na son verilmiştir.

Anadolu'nun Türk vatani oluşunu ele alabilmek için, fetih ve istilâ hareketini gözden geçirmek gerek. Vaktiyle yazdığımız gibi (14). Anadolu'nun Türkler tarafından fethi, birbirinden farklı üç safha arzeder.

Daha Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulmasından önce, Oğuzlar'ın, Doğu ve Güney-Doğu Anadolu ile Yukarı Mezopotamya'ya çolak çocukları ve sürüleri ile yaptıkları göçler ilk safhayı teşkil eder. Bu göçler pek başarılı olmamışsa da, Bizans'ın direnme gücünü zayıflatmış için, daha sonraki istilâları bir dereceye kadar kolaylaştırmıştır denebilir.

Büyük Selçuklu Sultân'larının, şehzâdelerinin ve komutanlarının düzenli ordularla giriştikleri fetih ve istilâ hareketleri, ikinci safhayı teşkil eder. Bu istilâ hareketleri sırasında amaç, daha ziyade mümkün olduğu kadar fazla «ganimet» elde etmektir. Bu akınlara bir son vermek isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, topladığı büyük bir ordu ile, hazırlıksız yakaladığı Selçuklu Sultânı Alp Arslan'a karşı Malazgird'de yaptığı savaşı kaybetti (15). Bu büyük meydan savaşından sonra, Anadolu'nun kapıları Türkler için ardına kadar açıldı. Daha önce 25 yılda Orta Anadolu'yu zor geçen Türkler'in bu savaştan sonra geçen iki yıl içinde Anadolu'da ayak basmadıkları yer kalmadı, denizlere kadar uzandılar.

Anadolu'nun fethinde ve Türk vatani yapılmasında üçüncü safha, Malazgirt meydan savaşından sonra Anadolu'nun içinde kurlan Türk devletlerinin giriştikleri hareketlerdir.

(14) Bk. Yukarıdaki not.

(15) Bk. Mehmet Altay KÖYMEN, ad. geç. eser.

Bu devletlerin başlıcaları, savaşın yapıldığı bölgeden itibaren Doğu'dan Batı'ya doğru gittikçe büyüyen inci taneleri gibi, Erzurum'da Saltuklar (takr. 1071-1201), Erzincan ve Divriği'de Mengücekler (takr. 1071-1174), nihâyet İznik ve Konya'da Anadolu veya Türkiye Selçukluları (takr. 1073-1308) dır. Bunlara Diyarbakır bölgesinde kurulan Artuk-oğulları Devleti (1101-1231) ile Ahlat'ta kurulmuş olan Sökmenler Devleti (1100-1207) ni de eklemek gerekir (16).

Bu devletlerin kuruluşlarından itibaren, vatan kurma hareketi ile, kurulan vatanın -başlıca Bizans aleyhine- genişletilmesi hareketi birlikte yürütülür.

Adları geçen Türk devletlerinden ilk 4 devlet, bulundukları bölgelerde sınırlarını Bizans aleyhine -bazen de birbirleri aleyhine- genişletme çabası içindedirler; zaman zaman Karadeniz'e, Adalar Denizi'ne kadar uzanırlar.

Bundan sonra, sıra vatan bütünlüğünün sağlanmasına gelmektedir.

Başlangıçta Anadolu Selçukluları Devleti süratle gelişir. İstanbul'a çok yakın olan İznik'i devlet merkezi yaparak, Adalar Denizi'ne kadar Batı Anadolu'yu fethetir; bu arada, yukarı Mezopotamya'ya kadar Doğu'ya ve Güney-Doğu'ya doğru da genişlemeye çalışır. İki kurucu hükümdarını, Süleyman Şah (1077-1086) ile I. Kılıç Arslan'ı (1092-1107) bu siyaseti gerçekleştirme sırasında kaybettikten sonra, halefleri, gözlerini Anadolu'nun dışından içine çevirdiler. Bu arada, Birinci Haçlı Seferi, bu genç ve dinamik devlete büyük bir darbe vurdu: Selçuklu Devleti, payitahtı İznik ile beraber Batı Anadolu'yu kaybetti, Konya'ya çekildi ve uzun süre bir kara devleti olarak kaldı; başlıca, kardeş devlet Dânişmendliler Devleti ile mücadele yüzünden zor zamanlar yaşadı.

II. Kılıç Arslan (1156-1192) ın 1174 yılında Dânişmendliler Devleti'ni ortadan kaldırması, Anadolu'nun Selçuklu hâkimiyeti altında birleştirilmesi için büyük bir merhaledir. Anadolu'da güçler dengesinin kendi lehinde devamına, selefleri gibi, son derece dikkat eden Bizans İmparatoru Manuel Komnenos Selçuklu Devleti'nin birdenbire kuvvetlendiğini görünce, payitaht Konya'yı fethetmek ve Türkler'i yeni vatanları Anadolu'dan atmak için büyük bir ordu ile harekete geçti.

(16) Bu devletlere dair fikir edinmek için şimdi bk. Prof. Osman TURAN, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973.

Göller bölgesinde Myriokefalon adlı yerde Bizans İmparatorunu kesin bir mağlubiyete uğratan II. Kılıç Arslan, Anadolu'nun ebedi Türk vatanı olduğunu Bizans'a kabul ve tasdik ettirdi (17). Bundan sonra Selçuklu Devleti yeniden süratle gelişti : I. Gıyaseddin Keyhusrev 1207 yılında Antalya'yı, oğlu I. İzzeddin Keykavus 1214 yılında Sinop'u alınca, Akdeniz'e ve Karadeniz'e açılan bu iki pencere ile devlet geniş bir nefes aldı (18).

Selçuklu hâkimiyeti altında Anadolu birliğinin sağlanması ve bugünkü Türkiye sınırlarına ulaştırılması, I. Alâeddin Keykubad (1219-1237) a nasip olmuştur : O, Mengücekler'i ve Saltuklar'ın yerine geçmiş olan Erzurum Selçuklu Devleti'ni ortadan kaldırdığı gibi, Selçuklu sınırlarını Doğu'ya ve Güney-Dogu'ya doğru genişletti; Anadolu'nun Akdeniz sahilini, ele geçirdi (19). Anadolu'da vatan kurma hareketi dıştan içe nakledildikten sonra böylece tamamlandı.

Türk devletlerinin kurulduğu her yerde mutlaka bir Türk vatanı teşekkül etmediğine göre, şöyle bir soruyu tekrar sormanın yeridir sanırsınız : Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türk vatanı haline gelmesi adı geçen araştırmacıların dedikleri gibi, bir iç gelişme ile mi, yani yabancı soydan yerli halkın Türkleşmesi ve islâmlaşması ile mi olmuştur; dıştan gelen Oğuz güçleri ile mi olmuştur; yoksa hem iç gelişme ile, hem dıştan gelen Türk göçleri ile mi olmuştur? Şimdi bu soruların cevabını vermeye çalışalım. Önce ikinci soruya cevap verelim. Bunun için, yerleşik halka dayanan klâsik bir Türk-İslâm İmparatorluğu haline gelen Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun -yaşayış tarzları ve ekonomik faaliyetleri dolayısıyla- hâkimiyetleri altındaki yerleşik halkla geçinemiyen -kendi soyundan- göçebe Oğuzlar'ı, İran'ın Doğu'sundan ve içinden Batı'ya doğru sevkedip iskân etme siyasetini hatırlamanın zamanıdır. Bu, Anadolu'nun dıştan göçle Türkleşmesini gösteren ilk harekettir.

İkinci Oğuz Türkmen göçü, Moğol istilâsı ile olmuştur. Yalnız, bu

(17) Myriokefalon Meydan Savaşı için şimdilik bk. Mehmet Altay KÖYMEN, *Millî Kültür*, I/9 (1977), s. 26 vdd; ayrıca bak. Doç. Dr. Abdulhalûk ÇAY, Karamıkbeli (Myriokefalon) savaşı, *I. Türk Kültürü*, 245 (1983), s. 565-579; II. ayn. dergi, 246, s. 653-670.

(18) Bu fetihler için bk. Prof. Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971. Ayrıca bk. Prof. Mehmet Altay KÖYMEN, «Türklerin Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları ve Türk Dehâsının Jeopolitik'ten Faydalanarak Medeniyet Kurmada Gösterdiği Üstünlük», *Millî Kültür*, I/3 (1977), s. 8-13; I/4, s. 13-16.

(19) Alâeddin Keykubad hakkında yakında yayımlayabileceğimizi umduğumuz büyük eserde geniş bilgi vardır.

defa göçebe Oğuzlar'la birlikte yerleşik hayata geçmiş Türkler de gelmişlerdir (20).

Öte yandan, Bizans İmparatorluğu da daha VII. ve VIII. asırlardan itibaren, Türkler'i, bu arada Bulgarlar'ı, Peçenekler'i, Kumanlar'ı Anadolu'ya naklederek, muhtelif yerlere yerleştirmişler, burasının Türkleşmesine yardım etmişlerdir (20").

Prof. M. Fuad KÖPRÜLÜ, bir araştırmasında (21), Osmanlılar'ın içinden çıktıkları -24 Oğuz boyundan biri olan- Kayı boyunu incelerken, yazılı kaynakların verdikleri bilgilerle «**toponomi**»yi birlikte kullanır. Biz bunlara «**Demografik Metodu**» eklemek istiyoruz. Selçuklu devrinde Türkiye'nin bilhassa «**Uc**» bölgelerinde ne kadar göçebe Oğuz/Türkmen bulunduğunu biliyoruz : Arap Coğrafyacısı İbn Said'e göre Denizli merkez olmak üzere sol kol Uc Beylerbeyliği bölgesinde XIII. asrın ortalarında 200.000 çadırılık Oğuz/Türkmen yaşıyordu. Yine aynı kaynağa göre, sağ kol Uc Beylerbeyliği'nin merkezi olduğunu bildiğimiz Kastamoni çevresinde 100.000 çadırılık Türkmen/Oğuz bulunuyordu. Karabuli adı ile geçen Ankara Kuzey'indeki dağlık bir bölgede 30.000 çadırılık Türkmen/Oğuz dolaşıyordu (22). Oğuzlar'ın geniş aile tipini temsil ettikleri gözönünde tutulacak olursa, Denizli «**Uc**» unda 2 milyon; Kastamoni «**Uc**» unda 1 milyon; sonuncu bölgede 300 bin kişi yaşıyor demektir. Toplam 3 milyon 300 bin eder. Bunların 24 Oğuz boyundan oldukları bilinmektedir. XVI. asırda yerleşik hayata geçen 24 Oğuz boyunun adını taşıyan köy sayısı 890 kadardı (23). Bugün bu sayı 444'e düşmüştür (24). Bunlar, sadece, Kayı Avşar, Bayat v.s. gibi Oğuz boylarının adlarını taşıyan köylerdir.

(20) Prof. Faruk SÜMER, «Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?» *Belleten*, XXII. s. 567-594.

(20a) P. Charanis, *The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire, Comparative Studies and History*, III/2 (1960-61), s. 143, 149-50; P. Charanis, *The Slavic Element in Byzantine Asia Minor*, *Byzantion*, 18 (1946-8), s. 73.

(21) Prof. M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri*, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul, 1981, s. 185-307.

(22) İbn Sa'id, *Kitâbü'l-Cuğrâfiyya*, nşr. İsmail el-'Arabî, Beyrut, 1970, s. 185; İngilizce tercümesi için bk. İbn Sa'id sur L'Asie Mineure Seljuquide, *TAD* (1968), s. 42 vd.

(23) Prof. Faruk SÜMER, *Oğuzlar*, Ankara, 1967, s. 450.

(24) Ayn. eser.

(25) *Köylerimiz*, Ankara, 1982, s. 135.

Bu boylardan ayrılan Çarıklı, (5 adet) (25), Turgud ve Turgutlu (16 adet) (26), Bozdoğan (5 adet) (27) gibi köyleri bunlara eklemek gerekir. Ayrıca, daha Anadolu'nun ilk istilâsı sırasındaki hanedan kurucularının, büyük komutanların adlarını taşıyan köyleri de eklersek, bu sayı kolayca birkaç misline çıkabilir. Bu hususta birkaç misâl vermekle yetiniyoruz : Bugün Türkiye'de devlete ve hanedana adını veren «Selçuk» adını taşıyan 5 köy vardır (28). Dânişmendliler Devleti'nin kurucusu «Dânişmend, Dânişmendler, Dânişmendli» adlarını taşıyan 20 köy (29); «Saltık, Saltuklu» adlarını taşıyan 4 köy (30); Dulkadir adını taşıyan 1 köy (31); Germiyan adını taşıyan 2 köy (32); hele «Aydın ve Aydınlar» adlarını taşıyan 17 köy vardır (33). Bu misalleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Bunlardan başka, Büyük Selçuklu Devleti komutanlarından olup, şu veya bu şekilde Anadolu'da rol oynamış Bey'lerin adlarını taşıyan köyler de vardır :

- Çubuk ve Çubuklu adlarını taşıyan 14 (34);
- Çalış ve Çalışlar adlarını taşıyan 8 köy (35);
- Sungur adını taşıyan 3 köy (36);
- Aksungur adını taşıyan 2 köy (37);
- Çıtak adını taşıyan 6 köy (38);
- Bozan adını taşıyan 7 köy (39);
- Yağlıbasan adını taşıyan 7 köy (40);
- Tutak adını taşıyan 2 köy (41)

bulunmaktadır. Bütün bunlar gözönünde bulundurulduğu takdirde, bugün Türkiye sınırları içinde on binlerce köyün hâlis Oğuz/Türkmen olduğu kesinlikle söylenebilir.

-
- (26) Ayn. eser, 529.
 - (27) Ayn. eser, s. 102.
 - (28) Ayn. eser, s. 480 (Selçık), Selçık, Selçıkler v.b.)
 - (29) Ayn. eser, s. 168.
 - (30) Ayn. eser, s. 465.
 - (31) Ayn. eser, s. 197.
 - (32) Köylerimiz, Ankara, 1968, s. 227.
 - (33) Ayn. eser, s. 60-61.
 - (34) Ayn. eser, s. 157-8.
 - (35) Ayn. eser, s. 123-4.
 - (36) Ayn. eser, s. 487.
 - (37) Ayn. eser, s. 28.
 - (38) Ayn. eser, s. 148.
 - (39) Ayn. eser, s. 100.
 - (40) Ayn. eser, s. 539.
 - (41) Ayn. eser, s. 520.

Bilindiği gibi, bazı köylerin adları değiştirilerek, Türk adı verilmiştir. Bunların sayısı, 12.000 kadardır (42). Bu, Türkiye'de varlığını bildiğimiz 45.000 kadar köyün 1/4 ini teşkil eder. Değiştirilen köy adları listesine bir göz atıldığı zaman bazen,

Bayban (43),
 Bayköy (44),
 Ayköy (45),
 Düğenli (46) (Düvenli yapılmış),
 Gelesin (47) (Burdur'da),
 Güven (48) (Bolu'da) (Güvem yapılmış),

gibi Türk köylerinin de adları değiştirilmiştir.

İşin daha garip olan tarafı,
 Türkbakacak (49) (Çanakkale'de),
 Türkhüyük (50) (Haymana'da),
 Türksöğütlü (51) (Kars'ta),
 Türkşerefli (52) (Haymana'da)

gibi Türk köylerinin başında «Türk» kelimesi kaldırılarak, sıra ile,
 Eskibakacak,
 Hüyük,
 Söğüdlü,

Şerefli haline getirilmiştir (53) Buna benzer misalleri daha da çoğaltmak mümkündür. Bunlar da dikkate alınırsa, adları değiştirilen köy sayısının 12 binin çok daha altına düşeceği kendiliğinden anlaşılır. Bundan çıkarılabilecek neticeye göre, Anadolu'da köylerin en fazla 1/5 inde Türk olmayan yerli halk yaşamıştır denebilir. Bu köylerden Konya civarındaki Sille gibi bazı köylerin Osmanlı devrinde Türkleşmiş oldukları görülmektedir.

(42) Ayn. eser, s. 595-790.

(43) Ayn. eser, s. 617.

(44) Ayn. yer.

(45) Ayn. eser, s. 611.

(46) Ayn. eser, s. 645.

(47) Ayn. eser, s. 655.

(48) Ayn. eser, s. 664.

(49) Köylerimiz, Ankara, 1982, s. 790.

(50) Ayn. eser, s. 790.

(51) Ayn. eser, s. 791.

(52) Ayn. yer.

(53) Yukarıda ayn. yerler.

Şehirlere gelince, zamanla şehirlerde de Türkler'in çoğunluk sağladıkları vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Şehirlerde vakıf sınırları sayılırken, pek az gayr-i Türk adının geçmesi bu kanaati uyandırmaktadır. Selçuklu Sultanları'nın yeni fethedilen şehirlere başka yerlerden Türk nakletmelerinin buralarda çoğunluğu sağlamaya yardımcı olduğu söylenebilir: Sultân I. İzzeddin Keykâvus, Sinop'u 1214 yılında fethettiği zaman, Anadolu'nun içlerinden buraya tüccar aileler naklettirmişti (53^a).

Şimdi Anadolu'da 300 yıldan fazla süren Selçuklu hâkimiyeti sırasında Türkleşme ve İslâmlaşma olup olmadığı meselesini tartışabiliriz. Önce, şu hususu kesinlikle belirtmek gerek: Anadolu'da yerli halkın kitle halinde Türkleşmesi aslâ sözkonusu değildir. Meselâ 660 yılında Orta-Asya'da Karahanlılar zamanında 200.000 çadır halkı toptan müslüman olmuştu (54). Eğer Anadolu'da da böyle kitle halinde Türkleşme ve İslâmlaşma olsaydı, Anadolu'dan geçen Simon de Saint-Quintin ve Rubruck gibi batılı seyyahlar, Mevlânâ'nın menkıbevi hayatından sözeden Menâkıbu'l-Ârifün ve el-Evâmirü'l-Alâ'iyye (İbn Bibi) gibi mufasssal kaynaklar mutlaka kaydederdilerdi. Meselâ Anonim bir Süryânî kaynağı, Musul Atabeyi İmâdeddin Zengi, İkinci Haçlı Seferi'nin başlamasına sebep olan Urfa'yı fethettiği zaman, bir yıl içinde yüzden fazla hristiyan kadının Türklerle evlendiğini yakınlarak kaydetmektedir (55). Anadolu'da bu çeşit olaylar görülmemektedir. Bununla beraber, hükümdarlar dâhil olmak üzere, birçok devlet adamının ve özel şahısların, hristiyan kadınlarla evlendikleri şüphesizdir (56). Selçuklu hükümdarları ile evlenen hristiyan kadınları bazen bir süre dinlerini muhafaza edebiliyorlardı (57). Öte yandan, Bizans hükümdar sülâlesinden ve aristokratlardan bazılarının daha ilk zamanlardan itibaren Selçuklu Devleti hizmetine girdiklerini, kendi dinlerini uzun süre koruduktan sonra İslâmlaşıklarını biliyoruz:

I. Gıyâseddin Keyhusrev'in İstanbul'daki sürgün hayatı sırasında kızı ile evlendiği Komnenos hânedanından Mavrozomos, ikinci

(53^a) Meselâ bk. Prof. Osman TURAN, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 305-6.

(54) V. V. Barthold, Moğol sîtilâsına kadar Türkistan, İstanbul, 1903, s. 322 (İbnü'l-Esir'e dayanarak).

(55) The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle, trans., A. S. Tritton, JRAS, 1933, II, s. 289.

(56) Meselâ bk. Prof. Osman TURAN, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s. 403.

(57) Prof. Osman TURAN, ad. geç. eser, s. 455.

(F.: 3)

defa Selçuklu tahtına çıktığı zaman, bu Selçuklu hükümdarı ile gelmiş I. Alâeddin Keykubat zamanında yapılan toplu «Ümerâ» (Beyler) tasfiyesi sırasında Selçuklu hizmetinde hristiyan bir komutan olarak büyük rol oynamıştı (58).

Trabzon Rum Devleti ileri gelenlerinden Gavras ailesi daha II. Kılıç Arslan zamanında Selçuklu Devleti hizmetine girmiş, bu aileden İhtiyâreddin Hasan adı ile müslüman olan birisi bu meşhur Selçuklu hükümdarının veziri olmuş ve devlete büyük hizmetlerde bulunmuştur (59).

Görünüşe göre, bir dereceye kadar daha kesif Türkleşme ve İslâmlaşma, Uc'lar vasıtasıyla olmuştur: Sağ kol Uc Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey ile, Sol kol Uc Beylerbeyi olduğu anlaşılan Seyfeddin Kızıl Bey'in, Bizans'a yaptıkları akınlar sırasında aldıkları gençler, daha sonra «gulâm»lıktan yetişme asker ve komutan olarak Selçuklu tarihinde büyük roller oynamışlardır (60).

Sağ kol Uc Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey, ayrıca I. Alâeddin Keykubad'ın emriyle yaptığı deniz aşırı Kırım seferinden sonra bir kısım Kıpçaklar'ı getirerek, Sinop çevresine yerleştirmişti. Bu Türkler, şivelerini bugün bile korumaktadırlar (61).

Selçuklu ordusunda Frenkler v.s. yanında ücretli Rus askerlerinin adı geçen Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferi sonunda Selçuklu Devleti hizmetine alındıkları anlaşılıyor.

Sonuç :

Oldukça uzun süren bu açıklamalardan sonra, bugünkü Türkler'in Etiler'den ve yerli Rum halkından geldikleri artık iddia edile-

(58) Cl. Chan, Une Famille Byzantine au service des Seljukides, Turcobyzantine et Oriens Chyristanus, London, 1974, XIII/146; P. Wittek, L'ép'taphed'un Comnénea Konia, Byzantion, X (1935), s. 505-515; P. Wittek, Encore l'ép'taphe d'un Comnène à Konia, Byzantion XII (1937), s. 207-211.

(59) Cl. Cahen, ayn. eser, XIII/147 vd. Ayrıntılı bilgi için bk. A. Bryer, A Byzantine Family: The Gabrades, The Empire of Trebizont ant the Pontos, London, 1980, III a/164-187; A. Bryer, A Byzantine Family: The Gabrades. An additional Note, III b/33-45.

(60) Bu hususta yakında çıkacak olan «Alâeddin Keykubat ve Zamanı» adlı büyük eserimizde geniş bilgi vardır.

(61) Bu hususta geniş bilgi almak için şimdi bk. Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, Bartın ve Yöresi Ağzlarındaki Lehçe Tabakalaşması, Türkoloji Dergisi II/1 (1935) s. 240 vdd. Selçuklu kaynaklarındaki bilgileri vermek suretiyle bu mükemmel araştırmaya, katkıda bulunduğum için mütluyum.

miyecektir sanırız. Tekrar ediyoruz: Asıl anavatan Orta-Asya'dan binlerce ve binlerce kilometre uzakta yeni bir Türk vatanını kuranlar, dedelerimiz Oğuzlar'dır. Alp Arslan'ın 1071 Malâzgirt zaferi ile kurulan, II. Kılıç Arslan'ın 1176 Myriokefalon zaferi ile korunan, Mareşal Gazi Mustafa Kemâl'in 1922 Başkomutanlık zaferi ile kurtarılan Türk vatanının ebedi bekçileri ve savunucularıyız.